

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ НАСИЛЬСТВА ЯК СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНОГО ДІЯННЯ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

КУШПІТ Володимир Петрович - кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та процесу Інституту права, психології та інноваційної освіти, Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0002-1664-6696

ЮЗВА Христина - студентка Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

DOI 10.32782/EP.2023.2.12

У статті проаналізовано проблемні аспекти насильства як суспільно небезпечного діяння під час дії воєнного стану. Констатовано збільшення потреби в наданні комплексної медичної, психологічної та юридичної допомоги постраждалим під час війни. Зауважено, що важливим кроком на шляху боротьби із насильством стало те, що 20 червня 2022 р. Президент України Володимир Зеленський підписав Закон, згідно з яким було ратифіковано Стамбульську конвенцію, яка має на меті захист жінок від насильства, недопущення та кримінальне переслідування, а також ліквідацію насильства стосовно жінок і домашнього насильства, яке може бути вчинене також і щодо чоловіків та дітей. Акцентовано увагу, що вказані явища в Україні набули суттєвих масштабів, виявлення й подолання яких викликало труднощі державного рівня. Кожного дня збройної агресії РФ проти України жертвами сексуального насильства стають дедалі більше осіб, у першу чергу ті, які перебувають на окупованих територіях.

Ключові слова: насильство, сексуальне насильство, воєнний стан, домашнє насильство, правоохоронні органи.

Постановка проблеми

Питання щодо насильства у суспільстві є дуже поширеним явищем упродовж багатьох років, проте особливої актуальності набуло саме зараз. Історії насильства та жорстокого поводження з дітьми та іншими категоріями населення в умовах

воєнного стану з'являються у медіа ледь не кожного дня. Таким чином, проблеми насильства, причини його виникнення, фізичні та психологічні наслідки жертв в умовах війни стали предметом нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Різним аспектам виявлення та розслідування кримінальних правопорушень взагалі та сексуального характеру зокрема приділяли свою увагу такі дослідники, як: М.М.Єфімов, І.Г.Заворотько, В.О. Коновалова, О. В. Лускатов, М. В. Салтєвський, В. В. Тіщенко, К. О. Чаплинський, В. Ю.Шепітько та інші. Водночас, виявлення інформації про факти сексуального насильства в умовах воєнного стану викликало істотні труднощі, але належної уваги їм приділено не було. Розв'язання вказаної проблеми вимагає напрацювання державними інституціями механізму встановлення розглядуваних фактів, що в значній кількості випадків стає можливим після надання необхідної підтримки носіям (постраждалим, свідкам) відповідної інформації.

Виклад основних положень

Потребує уваги той факт, що людина зі зброєю має завжди більший вплив на жертву, тому для кваліфікації згвалтування на війні не обов'язкове безпосереднє

застосування фізичної сили. Достатньо створення умов, за яких відмовитися від сексу небезпечно для життя чи здоров'я або це призведе до негативних наслідків для людини чи її близьких

На практиці термін сексуального насильства часто ототожнюють із зґвалтуванням. Кримінальний кодекс України закріпив поняття «сексуального насильства», під яким варто розуміти вчинення будь-яких насильницьких дій особою або групою осіб сексуального характеру, які не пов'язані з проникненням у тіло особи, якщо вона не давала на це згоди або перебувала в залежності від насильника [1]. Під поняттям зґвалтування законодавець закріпив безпосереднє проникнення в тіло людини або статевий акт без її на те згоди.

Проте, потрібно зазначити певні особливості цього виду насильства під час війни. Станом на сьогодні проблема сексуального насильства набуває критичних масштабів та поширеності, особливо на окупованих територіях. Сексуальне насильство для російських солдат – це т. зв. вид зброї для досягнення поставлених цілей з метою залякування та контролю населення.

Під час війни поширені різні форми сексуального насильства: зґвалтування, каліцтво статевих органів та інші акти публічного приниження. До сексуального насильства під час війни варто віднести примус до будь-яких сексуальних відносин від людини, яка має очевидну чи безумовну владу [2]. Тобто це може бути використання зброї, володіння доступом до базових ресурсів, контроль за переміщенням чи шантажем постраждалого.

Крім цього, зґвалтування та інші форми сексуального насильства під час війни визнані воєнними злочинами, злочинами проти людяності або актами геноциду, які порушують норми міжнародного гуманітарного права та міжнародного права захисту прав людини. Крім того, сексуальне насильство – це злочин без строку давності, тобто незалежно від того, коли людина заявить про вчинений злочин, винного буде притягнуто до відповідальності.

Слід наголосити, що було прийнято відповідний законопроект № 2689, за яким зґвалтування, сексуальна експлуатація, примушування до зайняття проституцією, а також примусової вагітності, примусової стерилізації або будь-яких інших форм сексуального насильства визнаються воєнним злочином та злочином проти людяності [3]. Проте, цей законопроект ще не набув законної сили.

Потрібно пам'ятати, що відсутність відповідальності за скоєні злочини у формі сексуального насильства в умовах війни лише посилює безкарність, тому необхідно закріпити спеціальну кримінально-правову норму, яка б встановила відповідальність за різні форми сексуального насильства в умовах війни та післявоєнного стану, а також закріпити на законодавчому рівні поняття сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, адже цей термін значно ширший за змістом від того, що закріплено в українському законодавстві.

Від початку повномасштабного вторгнення росії в Україну суттєво зросли показники статистичних даних і щодо випадків домашнього насильства. Щодо окупованих територій, то ситуація значно погіршилась, що пов'язано зі зруйнуванням місцевих установ запобігання та протидії домашньому насильству. Таким чином, постраждалі особи не мають фізичної можливості звернутися до правоохоронних органів та зареєструвати заяви та повідомлення про факти домашнього насильства [4, с. 357].

Відповідно, збільшились потреби в наданні комплексної медичної, психологічної та юридичної допомоги постраждалим під час війни. На основі цього дитячий фонд ООН ЮНІСЕФ у партнерстві з п'ятьма неурядовими організаціями на чолі з Українською мережею за права дитини за фінансової підтримки Німецького Уряду та Німецького банку розвитку запровадив програму реагування, яка займається наданням соціально-психологічної допомоги сім'ям з дітьми та іншим людям, постраждалим від війни. Програма «Спільно» створена для того, щоб нада-

вати пакети необхідних соціальних послуг для сімей у громаді [5].

Крім того, Програма UNFPA з протидії та запобігання гендерно зумовленому насильству допомогла забезпечити таких високоспеціалізованих послуг постраждалим: створення притулків, мобільних груп поліції для реагування на домашнє насильство, національну «гарячу лінію» із попередження домашнього насильства, пункти невідкладної медичної допомоги для постраждалих від домашнього насильства тощо [6].

Ще одним фондом допомоги людям, які пережили сексуальне насильство під час війни, є український благодійний фонд «Сильні», який надає конфіденційну та безоплатну допомогу людям, які стали жертвами сексуального насильства, забезпечують оплату медичних послуг для лікування травматизації, кваліфіковану психологічну підтримку та юридичний супровід при документуванні свідчень злочинців [7].

Важливим кроком на шляху боротьби із насильством стало те, що 20 червня 2022 р. Президент України Володимир Зеленський підписав Закон, згідно з яким було ратифіковано Стамбульську конвенцію, яка має на меті захист жінок від насильства, недопущення та кримінальне переслідування, а також ліквідацію насильства стосовно жінок і домашнього насильства, яке може бути вчинене також і щодо чоловіків та дітей [8]. Відповідно, більшість положень Конвенції були імplementовані в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», що мало на меті ефективну протидію насильству щодо жінок та домашньому насильству.

Згідно із статтею 55 Конвенції Україна зобов'язується забезпечити, щоб процес розслідування або кримінального переслідування правопорушень, у тому числі сексуального насильства не залежав від повідомлення або скарги, яку подає постраждала особа, і щоб кримінальне провадження могло продовжуватися навіть у тому випадку, якщо постраждала особа відкликає свою заяву або скаргу [9]. На основі цього було зареєстровано відповідний законопроект № 9093 про внесен-

ня змін до Кримінального процесуального кодексу, який забезпечить можливість працівникам правоохоронних органів відкривати справи про зґвалтування та сексуальне насильство, домашнє насильство та інші злочини про людяності без заяви потерпілої особи та продовжити розгляд справи у разі, коли постраждалі заберуть заяву [10]. У такому випадку покарання кривдників є неминучим.

Водночас отримувані відомості про факти вчинення військовими РФ насильства сексуального характеру мають бути реалізовані в такому обсязі, що унеможливило б уникнення винуватцями відповідальності. Підставами зазначеного твердження є результати здійсненого, зокрема й І.Г.Заворотько, дослідження недоліків, допущених за результатами Нюрнберзького трибуналу

[11, с. 83-88]. Вивчення цього прикладу обумовлює необхідність реалізації уповноваженими особами такого рівня діяльності, що забезпечив би реалізацію принципу невідворотності покарання із відновленням прав постраждалих. Таким чином, наведене нами дозволяє наголосити на напрацюванні механізму виявлення й фіксації вчинених РФ на території України воєнних злочинів взагалі й сексуального характеру зокрема для їх юридичної оцінки як державними, так і міжнародними інституціями.

Реалізація зазначеного можлива шляхом проведення масштабної роботи щодо:

- надання необхідної допомоги постраждалим та/або свідкам;

- виявлення фактів насильства сексуального характеру;

- здійснення правової оцінки дій відповідних осіб;

- прийняття заходів попередження проявів насильства, зокрема й сексуального і т. ін.

Взаємообумовленість компонентів наведеного нами переліку визначає необхідність їх комплексного використання в діяльності уповноважених осіб. Так, сприйняття захищеності, отримання необхідної допомоги (медичної, психологічної та ін.), сприйняття спрямованості здійснюваних

дій уповноваженими особами на відновлення порушених прав постраждалих є основними передумовами висвітлення потерпілими та/або свідками факту вчинених протиправних дій сексуального характеру та, як наслідок, результативного розслідування й судового розгляду. Перелік й послідовність зазначених елементів має виступати основою, котрі, за потреби, можуть змінюватись.

Висновок

Отже, розв'язання цієї проблеми є одним із найважливіших завдань державної політики, адже ми маємо підстави стверджувати, що існує дисбаланс між закріпленими нормами права та реаліями сьогодення. Таким чином, питання насильства все ще потребує ефективного реагування та запобіжного впливу як на рівні місцевих громад, так і на загальнодержавному рівні не тільки під час війни, а й в умовах післявоєнного стану.

Література

1. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 04.10.2001. *База даних «Законодавство України»/ ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.04.2023)

2. Степаненко В. Чому на війні відбувається сексуальне насилля і що робити, якщо це сталося з вами? Медіа Великих Історій: веб-сайт.

URL: <https://media.zagoriy.foundation/velyka-istoriya/chomu-na-vijni-vidbuvayetsya-seksualne-nasyllya-i-shhobyty-yakshho-cze-stalosya-z-vamy/> (дата звернення: 10.04.2023)

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права: Проект Закону від 27 грудня 2019. № 2689. *База даних «Законодавство України»/ ВР України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804 (дата звернення: 10.04.2023)

4. Блага А. Б., Адащик А. С. Динаміка домашнього насильства в умовах війни.

Юридичний науковий електронний журнал. 2023. №1. С. 355 – 358.

5. Буклет проекту «Спільно. Соціальні послуги для сімей у громаді». Unisef: веб-сайт. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/booklet-spilno-social-services-for-families-in-community> (дата звернення: 10.04.2023)

6. Програма з протидії та запобігання гендерно зумовленому насильству. UNFPA Україна: веб-сайт. URL: https://ukraine.unfpa.org/uk/GBV_services (дата звернення: 10.04.2023)

7. Благодійний фонд «Сильні»: сексуальне насильство. Сильні: веб-сайт. URL: <https://www.sylni.org/> Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Закон України від 20 червня 2022 р. № 2319-IX. *База даних «Законодавство України»/ ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#Text> (дата звернення: 10.04.2023)

8. Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Конвенція Ради Європи від 11 травня 2011 р. *База даних «Законодавство України»/ ВР України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 27.03.2023)

9. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо укладення угоди про примирення та кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Проект Закону 13 березня 2023 р. *База даних «Законодавство України»/ ВР України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41491> (дата звернення: 10.04.2023)

10. Заворотько І. Г. Сексуальне і гендерно зумовлене насильство, пов'язане з конфліктом, як міжнародний злочин у Нюрнберзькому процесі / І. Г. Заворотько. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 86 / редкол.: Г. І. Чанишева (голов. ред.) та ін. Одеса : Гельветика, 2020

Kushpit Volodymyr, Yuzva Khrystyna
**PROBLEM ASPECTS OF VIOLENCE
AS A SOCIALLY DANGEROUS ACT
DURING THE DURATION OF MARITAL
STATE IN UKRAINE**

The article analyzes the problematic aspects of violence as a socially dangerous act during martial law. An increase in the need to provide comprehensive medical, psychological and legal assistance to war victims has been noted. It was noted that an important step in the fight against violence was the fact that on June 20, 2022, the President of Ukraine Volodymyr Zelenskyi signed the Law, according to which the Istanbul Convention was ratified, which aims to protect women

from violence, prevention and criminal prosecution, as well as elimination of violence against women and domestic violence, which can also be committed against men and children. Attention was drawn to the fact that the specified phenomena in Ukraine have acquired a significant scale, the detection and overcoming of which caused difficulties at the state level. Every day of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, more and more people become victims of sexual violence, primarily those who are in the occupied territories.

Keywords: violence, sexual violence, martial law, domestic violence, law enforcement agencies.